

Európai elvárások-magyar válaszok. Az Európa 2020 stratégia üzenete Magyarországnak

Borbás László

Óbudai Egyetem, Keleti Károly Gazdasági Kar

Szervezési és Vezetési Intézet

borbas.laszlo@kgk.uni-obuda.hu

Absztrakt: Jelen tanulmánnyal az a célunk, hogy az EU Bizottság által 2010. márciusában útjára Európa 2020 stratégia a versenyképesség szempontjából legfontosabb elemeit felvillantsuk és kiemeljük azokat az elvárásokat, amelyeket specifikusan az EU támaszt Magyarország felé. Hasonlóan a korábbiakhoz, most is elemzésünk alapvető céljának tekintjük, hogy rámutassunk a velünk hasonló startpozícióban lévő, kevésbé fejlett EU tagországok helyzetében felfedezhető hasonlóságokra és az ebből következő érdekazonosságra.

Kulcsszavak: versenyképesség, Európa 2020 stratégia, üzleti környezet, Európai Unió

1 Bevezetés

A kisvállalkozások versenyképességét alapvetően meghatározó Európai Kisvállalkozói Intézkedéscsomagot (Small Business Act for Europe), mint hazánk nemzetgazdaságára is meghatározó befolyással bíró dokumentumot már elemeztük (Borbás 2009, Borbás - Kadocsa 2010, Borbás 2011). Más szerzők a kkv szektor kevésbé fejlett országokbeli szereplőinek helyzetét sokféle szempontból bemutatták (Horváthová 2009, Maková 2008, Mikusová, 2004, 2009, Mustafa - Michelberger 2005, Vokounova 2003). Most az Európai Unió stratégiai dokumentumát igyekszünk górcső alá venni, hasonlóan a korábbiakhoz, hazánk, mint az EU kevésbé fejlett piacgazdaságú országának szemszögéből.

2 Konzultáció az új stratégiai dokumentumról: EU 2020. Egy intelligensebb, környezetbarátabb szociális Európa felé

A Bizottság 2009. november 24-én nyilvános konzultációs dokumentumot bocsátott ki az uniós intézmény szerint megvalósítandó jövőbeli Európai Unió gazdaságával kapcsolatban. Az EU 2020 alapvető célja eszerint a környezetbarátabb és minden társadalmi rétegre kiterjedő gazdasági növekedés. Az elképzelt új stratégia a lisszaboni stratégia eredményeire kívánt építeni, és figyelembe vette annak tanulságait is. A konzultációs dokumentum jövőképet vázolt fel arra vonatkozóan, hogy az EU 2020 miként összpontosít a válságból való kilábalásra, egy hasonló jövőbeni válság megelőzésére. Ehhez kapcsolódóan három tematikus célkitűzést említ: tudás általi értékteremtés, az emberek lehetőségeinek növelése a befogadó társadalmakban, valamint a korábbinál versenyképesebb, összekapcsoltabb és környezetbarátabb gazdaság. A konzultációra 2010. január 15-ig biztosítottak lehetőséget, annak érdekében, hogy a párbeszéd lezárásával az új Bizottság részletes javaslatot nyújthasson be a 2010. év tavaszán az Európai Tanácsnak. (IP / 09 /1807)

A konzultációs dokumentum kibocsátása alkalmából rendezett sajtótájékoztatón José Manuel Barroso bizottsági elnök kijelentette: "A következő évtized során az EU 2020 keretében az EU közösen munkálkodik az Európa által valaha tapasztalt legkeményebb gazdasági kihívások leküzdése érdekében. Az intelligens gazdaság együtt jár a szilárd európai értékeken alapuló bölcs társadalommal. A növekedés, a fenntartható államháztartás, az éghajlatváltozás kezelése, a társadalmi befogadás, az ipar megerősített alapjai és az élénk szolgáltatási ágazat nem egymás alternatívái, hanem egymást erősítik. Ebben az évtizedben 2008-ig Európa 12%-ról 7%-ra csökkentette a munkanélküliséget. Most új növekedési forrásokra van szükségünk a válság miatt megszűnt munkahelyek pótlása érdekében. E dokumentumban azokat a kulcsfontosságú elemeket soroltuk fel, amelyek kibontakoztatják Európa potenciálját. Ezzel párhuzamosan növelhetjük befolyásunkat a világban és a globalizáció tekintetében azáltal, hogy megmutatjuk partnereinknek: a szociális piacgazdaság a legeredményesebb és a legigazságosabb modell. Mielőtt az Európai Tanács tavaszi ülésén benyújtjuk javaslatainkat, kikérjük az érdekelt felek véleményét az EU 2020 stratégiáról."

A Bizottság szerint az EU 2020-nak a következő területekre kell összpontosítania:

- Tudásalapú növekedés általi értékteremtés, a termelékenység növelése, a veszélyeztetett csoportok támogatása, valamint az egyenlőtlenség és a szegénység elleni küzdelem érdekében fejleszteni kell Európában az oktatást az iskola előtti nevelést a felsőoktatásig
- Az innováció és kreativitás keretfeltételeit még mindig tovább javíthatjuk Európában, egyebek mellett a szellemi tulajdonjogok uniós rendszerének

modernizálása révén. Javítani kell a hitelekhez való hozzáférés lehetőségeit, állami és magánforrásokat is bevonva

- Az EU-nak európai digitális menetrendre van szüksége egy egységes online piac létrehozásához, hogy a fogyasztók részesülhessenek a többi tagállamban kínált versenyképes árak nyújtotta haszonból, valamint hogy a kkv-k a korábbiaknál nagyobb piacokra is betörhessenek. Az internethez való hozzáférés és a kapcsolódó készségek egyre inkább szükségesek a mindennapi életben való teljes körű részvételre, az ún. digitális integráció az általános társadalmi integráció kulcseleme kell, hogy legyen
- Az emberek lehetőségeinek növelése a befogadó társadalmakban. A válság felrúgta a korábbi szabályokat. Sok, a válság előtt meglévő munkahely szűnt meg véglegesen. A Bizottság szerint Európa nem képes prosperálni, ha a munkavállalók nem rendelkeznek megfelelő képességekkel ahhoz, hogy hozzájáruljanak a tudásalapú gazdasághoz, illetve haszonra tegyenek szert belőle. A munkaerő határokon átívelő mobilitása, valamint a készségekre irányuló jövőbeni igények hatékonyabb előrejelzése révén jobban össze kell egyeztetni a keresletet és a kínálatot

Az elnök szavai szerint a Bizottság eltökélt amellett, hogy előmozdítsa a rugalmas biztonság menetrendjét, és biztosítsa annak jobb megértését nemcsak a munkavállalók, hanem a munkáltatók és a kormányok rugalmasságával kapcsolatban is, akik több felelősséget viselnek az emberekbe való befektetés és az emberek védelme szempontjából. Pénzügyileg és személyre szabottan támogatni kell azokat, akik nem találnak munkát, hogy újra bejuthassanak a munkaerőpiacra.

Versenyképesebb, összekapcsoltabb és környezetbarátabb gazdaság mielőbbi és eredményes megteremtése érdekében többféle lépést kell tenni. A jövőt magas energiaárak és szén-dioxid -kibocsátási korlátozások jellemzik majd, miközben jelentősen fokozódik az erőforrásokért és piacokért vívott verseny. Mindez nemcsak kockázatokat jelent, hanem egyben lehetőségeket is nyújt arra, hogy erős globális versenyelőnyrel rendelkező, „megújult” EU 2020 gazdaságot hozunk létre a Bizottsági dokumentum szerint. Az új, környezetbarátabb technológiák alkalmazása ösztönözheti a növekedést, új munkahelyeket és szolgáltatásokat teremthet, valamint segítheti az EU-t éghajlatváltozással kapcsolatos céljainak megvalósításában. A XXI. századhoz való alkalmazkodás elmulasztása ugyanakkor Európa hanyatlását eredményezné.

Az ökoinnovációs és energiahatékony termékek és rendszerek támogatára irányuló uniós és nemzeti szintű szakpolitikáknak magukban kell foglalniuk a kibocsátás-kereskedelmet, az adóreformot, a támogatásokat és kölcsönöket, az állami beruházásokat és a közbeszerzést, valamint a kutatási és innovációs költségvetések megcélzását.

Európának minél előbb intelligensebb közlekedési és energiainfrastruktúrára, az egész EU-ra kiterjedő intelligens energiahálózatra, valamint 100%-os szélessávú lefedettségre van szüksége. Az EU-nak és tagállamainak közösen kell munkálkodniuk a helyes stratégiai beruházásokon annak érdekében, hogy a 2020-as évek elejére a villamos energia kétharmadát alacsony szén-dioxid-kibocsátás mellett és biztonságosabban állítsuk elő.

Az EU jövőbeni gazdasági sikeréhez elengedhetetlen marad a gyártás. Európának azonban új iparpolitikára van szüksége, amely kiemeli az innovációs kapacitásokat, az új technológiákat és készségeket, ösztönzi a vállalkozói szellemet, valamint nemzetközivé teszi a kkv-eket. Az EU-nak kezelnie kell a feleslegessé vált szerkezeti kapacitásokat, valamint segítenie és támogatnia kell a hátrányosan érintetteket.

Kormányzás tekintetében a kitűzött cél az EU 2020 sikeres működése. A Bizottság javaslata szerint az Európa 2020 stratégiát az Európai Tanács irányítsa a jövőben, hozza meg a kulcsfontosságú döntéseket, és bizottsági javaslat alapján határozza meg a célkitűzéseket. A Bizottság kifejezte azon igényét, hogy az Európai Parlament sokkal nagyobb szerephez jusson. Emellett a nemzeti parlamentek is felkérést kaptak, hogy vállaljanak határozott felelősséget egy kiemelt területért.

A konzultációs dokumentum azt javasolta, hogy a 2010. tavaszi Európai Tanács következtetései támasszák alá az úgynevezett integrált iránymutatást, és erősítsék meg az EU és a tagállamok által partnerségben követendő szakpolitikai prioritásokat. Eszerint az új iránymutatás a lisszaboni stratégia keretében 2005 óta hatályos iránymutatást váltaná fel.

A tagállamok felkérést kaptak, hogy helyzetüknek és kiinduló helyzetüknek megfelelően 5 évre szólóan határozzanak meg nemzeti célkitűzéseket. A Bizottság és az Európai Tanács a kezdeményezés szerint minden évben nyomon kívánja követni az uniós és nemzeti szinten elért haladást.

3 Európa 2020. Az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés stratégiája

A konzultációs folyamat lezárultával a végleges dokumentumot 2010. március 3-án tette közzé a Bizottság "Európa 2020 Az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés stratégiája" címmel (COM (2010) 2020) végleges. A közlemény előszavában Barroso bizottsági elnök egyebek mellett így fogalmazott: "2010 nem lehet más, mint az új kezdet éve. Európának megerősödve kell kikerülnie a gazdasági és pénzügyi válságból. A fenntartható jövő érdekében azonban távolabbra kell tekintenünk.

Európának vissza kell térnie a helyes kerékvágásba, majd ott is kell maradnia. Ezt a célt tűzi ki az Európa 2020. A stratégia a munkahelyteremtésről és az életszínvonal növeléséről szól: kijelöli a társadalmaink által követendő útírányt, és megmutatja, hogyan valósíthatja meg Európa az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedést, és hogyan teremthet új munkahelyeket. A Bizottság azt javasolja, hogy 5 területen, a foglalkoztatás, kutatás és innováció, éghajlatváltozás és energia, oktatás, valamint a szegénység elleni küzdelem, tűzzünk ki a törekvéseinket vezérlő és 2020 -ig megvalósítandó, mérhető uniós célokat, amelyekből nemzeti célokat kell majd levezetni. Ezek a célok kijelölik majd a követendő irányt, és mérhetővé teszik sikerünket.” (COM(2010) 2020 2-3. oldal)

A dokumentum Összefoglalás című kezdő fejezete részletesen bemutatja az Európa 2020 stratégia szerkezetét kiemelve, hogy az a 21. század európai szociális piacgazdaságának képét festi elénk.

Eszerint az Európa 2020 három, egymást kölcsönösen megerősítő prioritást tart szem előtt:

- Intelligens növekedés: tudáson és innováción alapuló gazdaság kialakítása
- Fenntartható növekedés: erőforrás-hatékonyabb, környezetbarátabb és versenyképesebb gazdaság
- Inkluzív növekedés: magas foglalkoztatás, valamint szociális és területi kohézió jellemezte gazdaság kialakításának ösztönzése

Az összefoglaló szerint az EU-nak meg kell határoznia, hogy hová kíván eljutni 2020-ra. Ebből a célból a Bizottság a következő kiemelt uniós célokat javasolja:

- A 20-64 évesek legalább 75%-ának munkahellyel kell rendelkeznie
- Az EU GDP-jének 3%-át a K+F-re kell fordítani
- Teljesíteni kell a -20/20/20- éghajlat-változási/energiaügyi célkitűzéseket (ideértve megfelelő körülmények között a kibocsátás 30 %-kal történő csökkentését)
- Az iskolából kimaradók arányát 10% alá kell csökkenteni, és el kell érni, hogy az ifjabb generáció 40%-a rendelkezzen felsőoktatási oklevéllel
- 20 millival csökkenteni kell a szegénység kockázatának kitett lakosok számát

E célok a Bizottság szándéka szerint kapcsolódnak egymáshoz, és az átfogó siker szempontjából döntő jelentőségűek. Ezért annak érdekében, hogy valamennyi tagállam saját helyzetéhez adaptálja az Európa 2020 stratégiát, a Bizottság azt javasolja, hogy az uniós célkitűzéseket bontsák le nemzeti célkitűzésekre és pályákra.

A Bizottság véleménye szerint a célkitűzések jól jellemzik az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés 3 prioritását, de nem kizárólagos jellegűek: nemzeti, uniós és nemzetközi szinten egyaránt fellépések széles körével kell alátámasztani őket. A Bizottság 7 prioritási témakörben kiemelt kezdeményezéseket javasol a haladás ösztönzésére:

- Az "Innovatív Unió" kezdeményezés a keretfeltételek, illetve a kutatásra és innovációra fordított finanszírozás javítására szolgál annak érdekében, hogy az innovatív ötletekből a növekedést és a foglalkoztatást segítő termékek és szolgáltatások jöjjenek létre
- A "Mozgásban az ifjúság" az oktatási rendszerek teljesítményének növelését és a fiatalok munkaerőpiacra történő belépésének megkönnyítését szolgálja
- Az "Európai digitális menetrend" a nagysebességű internet bővítésének felgyorsítását és az egységes digitális piac előnyeinek háztartások és vállalkozások általi kiaknázását tartja szem előtt
- Az "Erőforrás-hatékony Európa" a gazdasági növekedés és az erőforrások felhasználásának szétválasztását, az alacsony szén-dioxid-kibocsátású gazdaság felé való elmozdulás elősegítését, a megújuló energiaforrások növekvő mértékű alkalmazását, a szállítási ágazat modernizálását és az energiahatékonyság ösztönzését szolgálja
- Az "Iparpolitika a globalizáció korában" a vállalkozások (különösen a kkv-k) üzleti környezetének javítását és a világszinten versenyképes, erős és fenntartható ipari bázis kifejlesztésének támogatását célozza
- Az "Új készségek és munkahelyek menetrendje" a munkaerőpiacok modernizálását célozza, és arra törekszik, hogy lehetővé tegye az emberek számára készségeik egész életen át történő fejlesztését, hogy ezáltal növekedjen a munkaerőpiacon való részvétel, és - többek között a munkavállalók mobilitása révén - közeledjen egymáshoz a munkaerőpiaci kínálat és kereslet
- A "Szegénység elleni európai platform" célja olyan szociális és területi kohézió biztosítása, ahol a növekedés és a munkahelyteremtés előnyeit széles körben megosztják, a szegénységben és társadalmi kirekesztettségben élők pedig méltóságban, a társadalom aktív tagjaiként élhetnek (COM(2010) 2020. 5-6. old.)

A fenti kiemelt kezdeményezések az Európai Tanács 2010. június 17-i jóváhagyása után EU-ra és a tagállamokra nézve kötelezővé váltak. (EU/CO 13/10)

4 A Bizottsági javaslatok és a magyar vállalatok

Ahogy a fentiekből is kitűnik, a nemzeti célokat a Bizottság javaslatai alapján kell megfogalmazni. Az alábbiakban bemutatjuk a Bizottság egyes javaslatait és hozzá kapcsolódóan a magyar kormányzat vállalásait az ún. Előzetes Nemzeti Intézkedési Terv (ENIT) keretében. Elsősorban azokra a vállalatokra koncentrálunk, amelyeknek közvetlen köze van a magyar gazdaság versenyképességének alakulásához, néhány kritikai megjegyzést fűzve a vállalt kötelezettségek tarthatóságához és célszerűségéhez.

Hogyan képzeljük el Európa helyzetét 2020-ban?

A Bizottság hivatkozik arra, hogy az általa lefolytatott nyilvános konzultáció során a kifejtett témák erős támogatásban részesültek. "Erőfeszítéseink és a haladás irányának kijelölése érdekében széles körű a konszenzus azzal kapcsolatban, hogy az EU-nak el kell fogadnia néhány, 2020-ig elérendő kiemelt célt, amelyeknek illeszkedniük kell az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés témaköréhez. E céloknak mérhetőnek kell lenniük, tükrözniük kell a tagállamok eltérő helyzetét, és kellően megbízható adatokra kell támaszkodniuk, hogy lehetővé váljon az összehasonlítás. Ez alapján a következő célkitűzéseket választottuk ahhoz, hogy 2020-ban sikeresek legyünk, ezeket kell megvalósítanunk." (COM(2010) 2020. 12. oldal)

- A 20-64 évesek foglalkoztatási rátáját a jelenlegi 69 %-ról legalább 75%-ra kell növelni, egyrészt a nők és az idősebb munkavállalók nagyobb mértékű foglalkoztatása, másrészt a migránsok fokozottabb munkaerőpiaci integrációja révén

A magyar ENIT pesszimista variációja 63%-os foglalkoztatotti rátával kalkulált. Ez az az eset, ha nincs változás a szakpolitika alkotásban. Ekkor a foglalkoztatást terhelő magas adók köre nem változik, a nyugdíjazás koncentruma nem tolódik ki érdemben, a munkaerő-kínálat és a kereslet továbbra is jelentős eltéréseket mutat miközben csökken a munkalehetőségek száma. A gazdasági növekedés jellege továbbra is nagyon szerény segítséget jelent a munkahelyteremtésben, ami elsősorban a hátrányos helyzetűek munkaerőpiaci helyzetét, illetve kilátásait rontja.

A realisanak tartott változat 70%-os foglalkoztatotti létszám elérését vizionálja 2020-ra. Ebben az esetben sor kerül Magyarországon a hazai versenyképességet és foglalkoztatottságot érdemben javító strukturális reformokra. A foglalkoztatási ráta 2013-tól meginduló dinamikus növekedéséhez a strukturális átalakítás mellett szükség van ezen változat szerint a munkahelyteremtést előtérbe helyező gazdaságpolitikára, az élömlomb terheit csökkentő adópolitikára, a munkaerőpiaci igényeket figyelembe vevő oktatási és képzési politikára.

Az optimista scenárió 75%-os, vagyis az Unió egészére meghatározott célértékkel számol. Ez arra az esetre lenne igaz, amennyiben 2020-ig Magyarországon sor

kerül a hazai versenyképességet és foglalkoztatottságot érdemben javító strukturális reformokra és (akár „fájdalmas”) intézkedésekre is, minden érintett szakpolitikán belül a foglalkoztatási szempontok következetes érvényesítése, a munkahelyteremtés kerül a gazdaságpolitika előterébe, illetve minden kormányzati döntés esetében sor kerül a foglalkoztatási hatások mérlegelésére, a foglalkoztatáspolitikai célok kiemelt kezelésére, a munkaerőpiaci igényeken alapuló oktatás és képzés kialakítására. Ezen túl a foglalkoztatáspolitikai eszközök megerősítésére, és a munkavállalásra ösztönző szociálpolitika kialakítására is sor kerül. (NGM NIT 12. oldal)

A Bizottsági javaslat: 67,4 - 71,4% közötti célintervallumot határoz meg hazánknak. A Bizottság szerint a foglalkoztatási célt csak egy koordinált, több szakterületet átfogó, a foglalkoztatásbővítés szempontjait horizontálisan előtérbe helyező kormányzati politika képes megteremteni. Ahogyan az Új Széchenyi Terv vitairata is fogalmaz: “a foglalkoztatási problémák valódi és tartós megoldásához nem a foglalkoztatáspolitikai programokon, hanem csakis és kizárólag a vállalkozókon keresztül vezet az út”.

Tekintettel arra, hogy hazánk esetében a kiindulási alap 60% alatti, még a pesszimista forgatókönyv megvalósítása is rendkívüli erőfeszítéseket igényel. A reálisnak tekintett változat pedig különleges teljesítmény lenne a világgazdasági válság és a globális gazdasági folyamatok minden aspektusát figyelembe véve. Magyarország pozíciójában, különösen a minőségi munkahelyek létrehozását tekintve, a foglalkoztatási szint véleményem szerint csak kisebb részben függ a kormányzat szándékától illetve reformjaitól. A globalizált gazdasági rend rendkívüli módon kiszolgáltatottá teszi valamennyi országot, de különösen a kis és nyitott gazdaságok polgárait és kormányzatait a határokon átvívelő folyamatokkal szemben. A nemzetközi cégek döntéseit nem tudjuk érdemben befolyásolni, bármikor áttelepülhetnek máshová, a hazai vállalkozók pedig csak igen nagy erőfeszítések árán tudnak új munkahelyeket teremteni. Eközben az állam állandó nyomás alatt áll a nemzetközi pénzügyi szervezetek részéről, a kormányzatot az állami munkahelyek leépítésére ösztönözve. Ebben a helyzetben az elvárt és vállalt foglalkoztatási szint növekedésének realizálása, minden jószándék mellett is, legalábbis kérdéses.

- Az EU-nak jelenleg az a célja, hogy a GDP 3%-át K+F-re fordítsa. E cél ugyan ráirányította a figyelmet arra, hogy mind az állami, mind a magánszférának be kell ruháznia a K+F-be, a hatások helyett azonban a bemenetre összpontosít. Egyértelműen szükséges a K+F-be való magánberuházások feltételeinek javítása az EU-ban, és a stratégiában javasolt intézkedések közül több is erre irányul

Az is egyértelmű, hogy a K+F-et és az innovációt együtt véve szélesebb kiadási skálát kapnánk, amely jobban illusztrálná az üzletvitelt és a termelékenységet ösztönző tényezőket. A Bizottság azt javasolja, hogy tartsuk meg a 3%-os

célkitűzést, ugyanakkor dolgozzunk ki egy olyan mutatót, amely együttesen tükrözné a K+F és az innováció intenzitását: (COM(2010) 2020. 12. oldal)

A javasolt magyar vállalási intervallum: 1,3% - 1,6% - 1,9%.

A pesszimista forgatókönyv 2020-ra 1,3%-os GERD/GDP arányt vetít előre. A GDP növekedés nagyságára nem igazán érzékeny a GERD/GDP mutató, ezért a forgatókönyv a strukturális reformok elmaradásának hatását tükrözi (gyakorlatilag megfeleltethető a no policy change scenáriónak), amikor egyéb ösztönzők híján csak a vállalkozások által a múltbeli tendenciák szerint várható, nem jelentős többlet K+F finanszírozással számolhatunk.

A reális forgatókönyv szerint mintegy 1,6%-os GERD/GDP arány érhető el 2020-ra. Mivel a GDP növekedés visszafogottsága miatt feltehetően korlátozott marad a fiskális politika mozgásteré, ebben a forgatókönyvben stagnáló állami K+F ráfordításokkal számolhatunk, amely ugyanakkor párosulhat a versenyképességet általában és a K+F+I tevékenységet specifikusan ösztönző szakpolitikai intézkedésekkel, amelyek a pesszimista forgatókönyvnél magasabb vállalati és külföldi K+F finanszírozást indukálhatnak már rövidtávon.

Az optimista forgatókönyv szerint 1,9% lehet a mutató értéke 2020-ban. A versenyképességet általában és a K+F+I tevékenységet specifikusan ösztönző szakpolitikai intézkedések mellett az optimista forgatókönyvben a fiskális politika nagyobb mozgásterére építve azzal számolunk, szól a minisztériumi dokumentum, hogy 2012-ben és 2015-ben is lehetőség lesz mintegy 20-20 Mrd forintnyi, a következő években reálértéken a rendszerben szinten maradó K+F állami finanszírozás növelésre, ami hozzájárul a vállalati K+F finanszírozás gyorsabb növekedéséhez is.

A dokumentum szerint nagy figyelmet kell fordítani a támogatáspolitikai átalakítására. A jelenlegi támogatáspolitikában túlkínálat mutatkozik a K+F alapú technológiai innováció szintjén és hiány jelentkezik az adaptív innovációt tekintve. "Átrendeződést látunk fontosnak, mely során nem az originális innováció támogatását kívánjuk csökkenteni, hanem a vállalkozói kritikus tömeget, a tudásintenzitás növekedését biztosító adaptív innovációra való összpontosítás támogatási rendszeren belüli markáns megerősödését." (NGM NIT 17. oldal)

Az állami támogatáspolitikát jelenleg gyengíti a széttöröttség, ezért a különböző programok stratégiai tervezését egy kézben kell tartani a dokumentum szerint. A célkitűzések között a hazai gazdaság versenyképességének erősítése érdekében a kkv szektor kiaknázatlan K+F és innovációs (beleértve az adaptív innovációt is) lehetőségeinek ösztönzése áll első helyen, az öko-innováció és a kreatív ipar eredményeinek felhasználásával.

A célkitűzéseket tekintve figyelemre méltó, hogy a hazai gazdaságpolitika felelős tényezői mennyivel visszafogottabbak és szerintem realisztikusabbak a célok kijelölésében, mint a Bizottság. Az EU Bizottság által meghatározott intervallum felső határa (2,6%, a jelenlegi németországi szintnek megfelelő!) az 1% körüli

kiindulási alapot tekintve a valóságtól illetve a lehetőségektől teljesen elrugaskodottnak tűnik. A kérdéssel foglalkozó szakirodalomban bőséggel találunk alapos elemzéseket arra vonatkozóan, hogy mennyire kemény és milyen mértékben külsődleges és nagyon nehezen leküzdhető tényezők határozzák meg a K+F tevékenységet egy perifériához tartozó országban. Ez alól hazánk sem kivétel. A duális gazdaság keretei között a multinacionális vállalatok különösen, de a kisebb külföldi tulajdonú vállalkozások is, amelyek nálunk fektettek be, nemcsak importált inputokkal, hanem importált, kész K+F eredményekkel dolgoznak, az itteni ilyen jellegű tevékenységre nem költenek. A hazai tulajdonú kkv szektor sokféle okból nincs abban a helyzetben, hogy egyik napról a másikra radikálisan megemelje a K+F-re fordított kiadásait. Összességében úgy tűnik számomra, hogy a reálisnak tekintett cél elérése, még jelentős állami szerezvállalás mellett is, kevésbé valószínű.

- Az üvegházhatást okozó gázok kibocsátását az 1990-es szinthez képest legalább 20, kedvező feltételek esetén 30%-kal csökkentenünk kell; a megújuló energiaforrások arányát 20%-ra kell növelnünk a teljes energiafogyasztásban, és az energiahatékonyság 20%-kal történő növelése is szükséges. (COM(2010) 2020. 12. oldal)

A javasolt magyar vállalási intervallum: 11, 13, illetve 14,9%. A 13%-os célkitűzés azt jelenti, hogy a megújuló energiaforrások részaránya Magyarországon végső energia felhasználásán belül 2020-ig 13%-ra emelkedjen.

A pesszimista forgatókönyv a ma érvényes, vagy közvetlenül a bevezetés előtt álló energiapolitikai eszközök, ösztönzők hatását veszi alapul. Ezen forgatókönyv alapján 11% körül alakul a megújuló energiahordozó részarány.

A reális forgatókönyv 13%-kal számol, és a Nemzeti Cselekvési Terv szolgál ennek alapjául.

Az optimista forgatókönyv a megújuló energiaforrások részarányának intenzívebb növekedését biztosítja, mivel további, a megújulók terjedését ösztönző beavatkozások megvalósulásával számol. Ennek alapján 14,9% körül alakul a megújuló energiahordozó részarány.

A Bizottság által javasolt intervallum/célérték vonatkozásában figyelmet érdemel, hogy az Európai Bizottság kötelező célkitűzésként határozta meg, hogy a megújuló energiaforrások részaránya az EU végső energia felhasználásán belül 2020-ig 20%-ra emelkedjen. A Bizottság a nemzeti célkitűzéseket az érintett országokkal való konzultációk alapján határozta meg.

Energiahatékonyság javítása

A 2020-ra az intézkedés nélkül várható energiaigény 1300 PJ, amihez képest az intézkedések életbe léptetésének köszönhetően 20%-kal kevesebbnek kell lennie a valós felhasználásnak.

A javasolt magyar vállalási intervallum: 9,2%; 14,6%; 20%.

A pesszimista forgatókönyv a Nemzeti Energiahatékonysági Cselekvési terv folyamatban lévő intézkedéseinek figyelembe vételével becslés szerint 2020-ra elérhetőnek megítélhető energiamegtakarítás összesen kerekítve 120 PJ/év. Ez az érték a 2020-ra energiahatékonysági tevékenység nélküli prognózis 1300 PJ/év országos energia felhasználásának 9,2%-a, amit az anyag szerint el lehet fogadni kötelező vállalásként.

Mind a pesszimista, mind optimista forgatókönyv becslésen alapuló számítás, mely nem számol az energiatakarékosági intézkedésekkel. Reális becslésnek egyelőre az átlagolás vehető, mely szerint középértéket számolva 14,6%-ot lehet megcélózni.

Optimista megközelítésben a Regionális Energia Központ szakértői prognózisa szerint energia takarékosági tevékenység nélkül 2020-ra 1300 PJ/év mértékűre nőne az energiaigény. Az így prognosztizált energiaigény mellett az országos szintű 20%-os megtakarítási elvárás annyit jelentene, hogy 2020-ra az évenkénti energiamegtakarítások kumulált értékének 260 PJ/évet kellene elérnie. Az ehhez adódó támogatási igény a Cselekvési Terv 6,85 Mrd Ft/1 PJ/év fajlagos értékével számítva 1781 Mrd Ft lenne. Ekkora támogatási keret biztosítására - figyelembe véve a magyar gazdaság helyzetét - nincs reális lehetőség, így a 20%-os megtakarítási elvárás a jelenlegi cselekvési terv és kormányzati intézkedések mellett nem vállalható a kormányzati dokumentum szerint. (NGM NIT 23. oldal)

A Bizottság által javasolt intervallum/célérték: Az Európa Bizottság kötelezőcélkitűzésként határozta meg, az EU energia felhasználása, 2020-ig 20%-al csökkenjen.

Üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentése az EU emisszió kereskedelmi szektoron kívül.

A javasolt magyar vállalási intervallum: 2005-höz képest 10% növekedés vagy 2005-ös szinten történő stabilizáció 2020-ra.

Pesszimista változat: Az unió 20%-os kibocsátás csökkentési vállalásához tartozó 10%-os kibocsátás növekedési pálya realizálódik. Reális forgatókönyv: Az unió 30%-os vállalási szintre emeli vállalását a nem ETS szektor kibocsátás csökkentése terén és ez a hazai üvegházhatású gáz kibocsátások 2005-ös szinten történő stabilizálásával jár.

Optimista scenárió: Az Unió felismeri, hogy a 30%-os célnál ambiciózusabb mértékű kibocsátás csökkentési cél szükséges a 2050-es dekarbonizáció megvalósításához és ezért az unió a 30%-os vállalás felé megy 2020 viszonylatában, amely azzal jár hogy a hazai nem ETS kibocsátásoknak a 30%-os szint alá kell csökkenniük.

A Bizottság által javasolt intervallum/célérték: Az uniós jog által meghatározott célérték Magyarország számára 10%-os üvegházhatású gáz kibocsátás növekedést

engedélyez az EU emisszió-kereskedelmi rendszere alá nem tartozó hazai üvegházhatású gáz kibocsátások tekintetében.

A cél eléréséhez javasolt legfontosabb intézkedések: A célérték eléréséhez nincs szükség további intézkedésekre az várhatóan teljesül. 2005-ben az ETS szektoron kívüli hazai üvegházhatású gáz kibocsátás 50,1 Mt volt, amely 2009-re 41,9 Mt-ra csökkent szakértői becslések szerint. Az uniós cél 55,1 Mt-t engedélyez 2020 viszonylatában. (NGM NIT 29. oldal)

- Az iskolai végzettségre nézve olyan célt kell kitűzni, amely - a lemorzsolódók arányának a jelenlegi 15-ről 10%-ra történő csökkentése révén - egyrészt kezeli az iskolából kimaradók problémáját, másrészt a 30-34 éves korosztály körében 31-ről 2020-ig legalább 40%-ra növeli a felsőoktatási végzettséggel rendelkezők arányát. (COM(2010) 2020. 23. oldal)

Korai iskolaelhagyók arányának csökkentése

A javasolt magyar vállalási intervallum: 9-9,5 - 10%.

Pesszimista forgatókönyv szerint 10% a mutató, mivel elhúzódó válság esetében nem várható a családok társadalmi-gazdasági hátterének javulása, a kedvezőtlen demográfiai mutatók pozitív irányú változása. Különösen nem várható azon gazdasági térségekben és azon családok vonatkozásában, akiknek a gyermekei a leginkább veszélyeztetettek a lemorzsolódás szempontjából. Költségigényes strukturális változások nem várhatók, inkább az oktatás finanszírozásának szinten tartására, a már működő esélyteremtő programok és az elindult fejlesztések fenntartására irányuló intézkedések várhatók.

A hivatalosan reálisnak tekintett változatban 9,5% a mutató értéke, amely forgatókönyv esetén történik előrelépés a lemorzsolódás megelőzésére tett lépések terén az uniós források bevonásával megvalósuló programok segítségével. Ennek eredményeként terjednek a korszerű pedagógiai módszerek, egyénre szabott, differenciált pedagógiai módszerekkel próbálják az iskolában tartani a lemorzsolódás veszélyének leginkább kitett tanulókat. A szociális-gazdasági mutatók további romlásának üteme lassul.

Az optimista változatban 9%-os a mutató, amely forgatókönyv szerint megvalósulnak a lemorzsolódás megelőzésére tett lépések, amelyek eredményeként széles körben elterjednek a korszerű pedagógiai módszerek, egyénre szabott, differenciált pedagógiai módszerekkel próbálják az iskolában tartani a lemorzsolódás veszélyének leginkább kitett tanulókat, a magas lemorzsolódási arányokat mutató intézmények számára történő segítségnyújtás is elérhető, illetve ezen intézményekben kötelező módon megvalósul a minőségfejlesztés. A szociális-gazdasági mutatók alakulásában pozitív irányú változás következik be. (NGM NIT 30. oldal)

A Bizottság által javasolt intervallum/célérték: A Bizottság 2020-ra a magyarországi korai iskolaelhagyók arányát 8,5% és 7% között látja.

Az általános társadalmi és gazdasági feltételek spontán érvényesülése a lemorzsolódási arány további romlásával járna. Ezért a társadalmi élet szinte minden területét érintő restrikciónak alól csak igen nagy erőfeszítések árán szabadítható ki a közoktatásnak ezen szegmense. Az európai források előmozdíthatják a kívánatos folyamatokat. Félő, hogy a rendszer a könnyebb ellenállás irányába mozdul és a követelmények enyhítésével próbálja meg az iskolarendszerben tartani a gyerekeket. Erre az elmúlt évtizedekben már láttunk példákat.

Felsőoktatási végzettséggel rendelkezők arányának növelése

A célkitűzés értelmében uniós szinten a 30-34 éves korosztály körében 2020-ig a felsőfokú vagy annak megfelelő végzettséggel rendelkezők arányának legalább 40%-ra növelése.

A javasolt magyar vállalási intervallum: 27 - 30,3 - 33,3%

A célkitűzés értelmében uniós szinten a 30 - 34 éves korosztály körében 2020-ig a felsőfokú vagy annak megfelelő végzettséggel rendelkezők arányának legalább 40%-ra növelése.

Pesszimista forgatókönyv szerint 27% a mutató, mivel kedvezőtlen gazdasági helyzetben a felsőoktatás finanszírozására a Kormány által fordított összeg csökkenése negatívan befolyásolja az államilag támogatott képzésbe felvehető hallgatói keretszámot. A családok, ill. felnőtt, aktív munkavállalók és a munkáltatók részéről a felsőoktatásban való részvétellel járó költségek fedezése önerőből problematikusává válik.

Reális forgatókönyv esetén 30,3% a mutató. E forgatókönyv esetén a családok és fiatal munkavállalók, munkáltatók részéről elérhetővé válnak az anyagi források. A sikeresen és képzési időn belül végzők aránya nő. A szakképzés modernizálása és felsőoktatási intézkedések hozzájárulnak a 20-24 éves korosztálynak, az eddiginél több, a munkaerő-piaci szempontból releváns és vonzó felsőfokú szakképzésekbe történő nagyobb arányú bevonásához. A felsőfokú vagy annak megfelelő végzettséggel rendelkezők elvándorlása nem fokozódik.

Optimista forgatókönyv szerint 33,3% a nemzeti cél, mivel a javuló gazdasági helyzetben a családok, egyének és munkáltatók képzési ráfordításai nőnek. Az egész életen át tartó tanulás stratégiájának megvalósítása terén Magyarország előrehalad, a felsőfokú vagy annak megfelelő képzésekben való részvétel nő a nem közvetlenül érettségi után belépő, idősebb korcsoportokban is. A felsőfokú szakképzési kínálat és a benne való részvétel állami támogatottsága javul. A felsőoktatási intézkedések hatására a felsőoktatásban a túlfutók, a felsőoktatást végzettség/oklevél nélkül elhagyók száma jelentősen csökken. A felsőfokú vagy annak megfelelő végzettséggel rendelkezők elvándorlását a hazai munkaerőpiaci lehetőségek javulása mérsékli. (NGM NIT 34. oldal)

A Bizottság által javasolt intervallum/célérték: Az Európai Bizottság jelezte, hogy Magyarországtól 29-35% közötti vállalást kérnek a felsőfokú vagy annak megfelelő végzettség esetén.

Figyelembe véve a 24%-os kiindulási alapot, azt kell mondanunk, hogy a jelenlegi gazdasági és demográfiai helyzetet tekintve, még a pesszimista változat realizálása is nehézségekbe ütközik. A felsőoktatás reformja az országra nehezedő pénzügyi nyomást szem előtt tartva, olyan körülmények között kell, hogy végbe menjen, amikor az átalakítás pótlólagos forrásai lényegében nem állnak rendelkezésre. Az állami szerepvállalás egyértelmű csökkenése azt feltételezi, hogy a tanulni vágyók illetve azok szülei lépnek elő finanszírozóként. Ennek kényszere nyilvánvaló, de nem várható, hogy ilyen feltételek mellett a tanulásra való hajlam illetve lehetőség növekedjék, pláne nem jelentős mértékben.

- Az országos szegénységi küszöbök alatt élő európaiak arányát 25%-kal csökkenteni kell, több mint 20 millió embert emelve ki a szegénységből. (COM(2010) 2020. 12. oldal)

A referencia-népesség, vagyis a szegénységben vagy kirekesztettségben élők meghatározása három mutatószám alapján történik: a szegénységi küszöb alatt élők és/vagy anyagi nélkülözésben élők és/vagy aktív kereső nélküli háztartásokban élők. Az egyes mutatószámok meghatározása az alábbi módon történik:

Szegénységi küszöb alatt élők: a nemzeti medián jövedelem 60%-a alatti egy főre jutó jövedelemből élők.

Anyagi nélkülözésben élők: akik a kilenc deprivációs tényezőtől (rezsizsámlák kifizetésének képessége, otthonának megfelelő fűtése, a váratlan kiadások fedezése, legalább kétnaponta hús vagy egyenértékű fehérje fogyasztása, legalább évente egy hét otthonától távol eltöltött szabadság, gépkocsival, mosógéppel, színes televízióval, telefonnal való rendelkezés) legalább négy tényezővel nem rendelkeznek.

Aktív kereső nélküli háztartásban élők: azon családok aránya, ahol egy aktív korú tag sem dolgozik (vagy nagyon alacsony munka-intenzitást mutat fel) minimum egy éven keresztül.

Az Európai Unióra meghatározott célérték: legalább 20 millió fő.

A javasolt magyar vállalási intervallum: A kombinált mutatóra vonatkozó intervallum: 30%(P)-25%(R)-20%(O). A részmutatókra vonatkozó intervallum:

A szegénységi küszöb alatt élő gyermekes háztartások arányának csökkentése: 20%(P)-13%(R)-10%(O).

Rendkívül alacsony munkaintenzitású háztartásokban élő emberek arányának csökkentése: 13%(P)-10%(R)-8%(O).

Súlyos anyagi deprivációban élők arányának csökkentése: 18%(P)-14%(R)-10%(O).

Pesszimista forgatókönyv esetén nem számolhatunk sem a foglalkoztatáshoz kötődő alacsony munkaintenzitású háztartásban élők, sem a gazdasági növekedéstől függő anyagi nélkülözésben élők arányának javulásával, míg a gyermekes családok szegénységi rátája vélhetően még romlik is a kedvezőtlen demográfiai trendek miatt. Ekkor tehát összességében nem várunk javulást a jelenlegi kb. 30%-os rátához képest.

Reális forgatókönyv esetén a mérsékelt gazdasági növekedés mellett javul a népesség eladósodottsági helyzete, az érdemi foglalkoztatás-bővülésből és a gyermekes családokat preferáló adó-, bér- és szociálpolitikából adódóan pedig a mutatók mindegyike mérsékelt javulást mutat, a kombinált mutató kb. 25%-ra csökkenhet.

Optimista forgatókönyv esetén a gazdasági növekedés és a foglalkoztatás-bővülés eléri a leghátrányosabb helyzetű területeket és társadalmi csoportokat is, gyakorlatilag megszűnnek a jelenleg legnagyobb problémaként létező területi, társadalmi zárványok. E forgatókönyv szerint a kombinált mutató akár 20%-ra történő csökkenése is előrevetíthető. (NGM NIT 34-37. oldal)

A Bizottság által javasolt intervallum/célérték: kb. 500.000 fő.

A célkitűzés megvalósításának jelentőségét nem lehet túlbecsülni. A kormányzat erőfeszítései vitathatatlanok, de lehetőségei erősen korlátozottak. Ahogy a kitűzött célok megfogalmazásából is kiolvasható, azok teljesülése egyszerűen függvénye a gazdasági növekedésnek, általánosabban a mindenkori gazdasági helyzetnek.

5 A versenyképesség megjelenése az Európa 2020 dokumentumban

A Bizottság fontosnak tartotta külön is kiemelni Európa versenyképessége fokozásának jelentőségét. Erről a következőket olvashatjuk egyebek mellett az EU Bizottságától a "Fenntartható növekedés – erőforrás - hatékonyabb, környezetbarátabb és versenyképesebb gazdaság" c. részben:

"Európának az alábbi területeken kell cselekednie:

- Versenyképesség: Az EU jólétének alapja a kereskedelem: az Unió a világ minden részére exportál, valamint nyersanyagokat és késztermékeket importál. Az exportpiacokon és a nyersanyagpiacok nagy részén növekvő nyomással szembesülünk, ezért nagyobb termelékenység révén növelnünk kell versenyképességünket fő kereskedelmi partnereinkkel szemben. Foglalkoznunk kell az euroövezeten belüli és az

EU-n belüli relatív versenyképességgel. Az EU elsőként tett lépéseket környezetbarát megoldások felé, előnye azonban csökken fő versenytársaival, különösen Kínával és Észak-Amerikával szemben. Az EU-nak fenn kell tartania vezető szerepét a környezetbarát technológiák piacán, amelyek erőforrás-hatékonyt biztosítanak a gazdaságban, megszüntetik a kulcsfontosságú hálózati infrastruktúrák szűk keresztmetszeteit, ezáltal pedig növelik ipari versenyképességünket.”

Fel kell tennünk a kérdést: Mit üzen nekünk ez a versenyképességi koncepció?

A nagyobb termelékenységben lévő tartalékok, különösen a hazai feldolgozó iparban, lényegében kimerültek. Az újonnan feltörekvő országokkal szemben ilyen alapon véleményem szerint nem tudunk versenyelőnyre szert tenni. A humán erőforrások kiszippolyozása nem lehet a versenyképesség fokozásának reális útja. Ez nem csak hazánkra, más EU tagországokra is igaz. A környezetbarát megoldások elterjesztésében sokkal több fantázia látszik, ezen a téren lehetne érzékelhető komparatív előnyt felmutatni. Veszélyforrásként meg kell említeni annak a további lehetőségét, hogy az EU centrumához tartozó országok a zöldiparban is minden lehetőséget, és ezen keresztül a jövedelmek irritálóan magas hányadát is maguk kívánják megszerezni. Ebből is látszik, hogy valódi Uniói szolidaritás nélkül nem működhet a rendszer. Ahhoz, hogy Európa mint egész mondhasza el magáról, hogy versenyképes a világ többi részével, vagy netán a világ legversenyképesebb régiója, a belső feszültségeket mindenképpen rendezni kell. A perifériára szorult országoknak is elfogadható és ésszerű mértékben részesülniük kell a lehetőségekből és az ehhez kapcsolódó jövedelemelosztásnál sem állhatnak mindíg a sor végén.

6 Következtetések

Az Európai Unió Európa 2020 stratégiája bevallottan rendkívül ambiciózus célokat tűzött a közösség tagállamai elé az évtized végéig. Ezen célkitűzések nagyobbik része az előző évtized Lisszaboni Stratégiájából illetve annak sikertelenségéből eredezik. A célkitűzések realitása az új stratégia esetében is erősen megkérdőjelezhető. Nagyon valószínűnek látszik már most, hogy az elvárások csak töredékesen teljesülnek 2020-ig. A Bizottság célérték elvárásait tekintve, hazánkban még nagyobb kihívásokkal kell szembe néznünk. Bár, ahogyan a fentiekben láttuk, a teljes Uniói célkitűzéseknek csak a környezetvédelmhez kapcsolódó területeken várják tőlünk a maximumát, az elvárt teljesítmények nem nyugszanak szilárd, valós alapokon. Ezért nagy a veszélye annak, hogy az egyes elvárások teljesítésére való törekvésünk más szférákban minőségi romlással járhat. Mindezeket figyelembe véve fontos, hogy folyamatosan keressük az új megoldásokat, amelyek legalább az elvárt teljesítményekhez közeli valós teljesítéshez segíthetik hazánkat.

Felhasznált irodalom:

- [1] Tájékoztató az Európa 2020 Nemzeti Intézkedési Terv előkészítéséről, NGM, 2010. szeptember 30, Európa_2020_Nemzeti_Intezkedesi_Terv doc

- [2] EU 2020 Intelligensebb környezetbarátabb szociális Európa, IP/09/1807, Brüsszel, 2009. november 24
- [3] Fleischer megjegyzések, ngm_ENIT-nemzeti intézkedési-terv_110214.pdf
- [4] EUROPE 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth COM(2010) 2020, EU 2020 Strategy 2010 03 03_1_en.pdf
- [5] Európa 2020: Az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés stratégiája, COM (2010) 2020 final, EU2020 Intelligens Fenntartható Inkluzív növekedés stratégiája, com2010_2020hu01.pdf
- [6] National Lisbon Coordinator of Hungary Contribution of Hungary to the consultation on the future EU 2020 strategy, Budapest, 4 January 2010
- [7] CONSULTATION ON THE FUTURE "EU 2020" STRATEGY COM (2009) 647 final, Consultation on the future of EU 2020_ECommissionWorkingDocNov09.pdf
- [8] Bizottsági munkadokumentum, Konzultáció a jövőbeni eu2020_stratégiáról hu.pdf
- [9] Europe 2020: Commission proposes new economic strategy in Europe, EU2020 new_strategy_IP_225_EN_pdf
- [10] Lisbon strategy evaluation document SEC(2010) 114 final, lisbon_strategy_evaluation_en.pdf
- [11] Az "Európa 2020 keretei közötti intelligens növekedéshez hozzájáruló regionális politika" című közlemény, COM(2010) 553
- [12] Az "Intelligens szabályozás az Európai Unióban" című közlemény, COM(2010) 543
- [13] Borbás, L: A critical analysis of the Small Business Act for Europe, MEB International Conference, Budapest, 2009
- [14] Borbás, L (2011): Comments on the Review of the -Small Business Act for Europe, A Hungarian viewpoint, 9th MEB International Conference Proceedings, pp. 229-237, Budapest
- [15] Borbás, L - Kadocsa, Gy (2010): Possible ways for improving the competitiveness of SMEs, A Central-European approach, 8th MEB International Conference, Budapest
- [16] Horváthová, P. (2009): The Talent Management and its Usage at Human Resources Management in Enterprises, International Periodical Research Bulletin "Prospectives of Innovations, Economics and Business", Prague: PIEB, 2009, Volume 3, pp. 76-79
- [17] Maková, K. (2008): Development of Employment in the European Union in the View of Lisbon and Stockholm Aim, In Medzinárodná vedecká

- konferencia - Lisabonská stratégia pre rast a zamestnanose, Banská Bystrica, 2.10.2008, ISBN 978-80-969535-9-2
- [18] Mikusová, M (2008): Knowledge in Enterprise: The Role and Performance Measurement, In: IOCBM 2008, Boca Raton, Florida: Universal Publishers, 2008, pp. 318-329
- [19] Mikusová, M (2004): The System of Business Performance Measurement in the New Economic Environment, ECON 03', Ostrava: Technical University of Ostrava, Faculty of Economics, 2004, Vol. 10, no. 1, p. 316-321, ISSN 0862 - 7908, ISBN 80-248-0479-4
- [20] Vokounova, D (2003): Marketingovy prieskum ako dolezity zdroj informacii, Marketing v politike, Bratislava, pp. 54-68, ISBN 80-225-1767-4
- [21] Mustafa, A. - Michelberger, P. (szerk.): Vállalkozás és működése, INOK, Budapest, 2005
- [33] http://ec.europa.eu/eu2020/index_en.htm